

Sovyet Ardılı Ülkelerde Enerji Sektörünün Ekonomik Büyümeğe Katkıları

Remzi Bulut¹

Özet

1990'lı yıllar, küresel ölçekte ekonomik ve ticari yapının yeniden şekillendiği bir dönem olmuştur. 1991 yılı sonunda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte merkezi planlı ekonomik sistem de son bulmuştur. Planlı ekonomik sistemin son bulmasıyla birlikte, Doğu Bloku ülkeleri sistem arayışına girmişlerdir. Bu ülkeler kısa sürede merkezi planlamaya dayalı ekonomik sistemden serbest piyasa ekonomisine geçişi benimsemiş olup, geçiş reform programlarını uygulamaya başlamışlardır.

Geçiş sürecine giren söz konusu ülkeler yalnızca kurumsal ve makroekonomik dönüşüm yaşamamış; aynı zamanda enerji sektöründe de köklü yapılanma sürecine girmiştir. Devlet kontrolündeki üretim ve dağıtım yapıları yeniden düzenlenmiş, özelleştirme uygulamaları hız kazanmış ve enerji piyasalarına yönelik reformlar hayata geçirilmiştir. Dönüşümle birlikte, enerji arz güvenliği, dışa bağımlılık, fiyat mekanizmasının işleyişi ve enerji verimliliği gibi alanlarda önemli sonuçlar doğmuştur.

Bağımsızlık sonrası Sovyet ardılı ülkelerde; enerji arz yapısı, talep kompozisyonu ve dışa bağımlılık düzeyleri bakımından belirgin biçimde farklılaşma başlamıştır. Bu ülkelerin bir kısmı zengin enerji kaynaklarına sahipken, bir kısmı sınırlı imkânlarla sahip olmuş ve dışa bağımlı hale gelmiştir. Sovyet döneminde bütüncül biçimde yönetilen enerji kaynaklarının dağılımı, yeni ulusal sınırlar çerçevesinde yeniden şekillenmiştir.

Bu bölümde, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan ülkelerde enerji ve kaynaklarının arz-talep ilişkisi ele alınmıştır. Ayrıca enerji kaynaklarına sahip olmanın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri incelenmiştir. Enerji arzındaki artışın üretim hacmi ve ihracat performansı üzerindeki yansımaları değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, enerji sektörünün söz konusu ülkelerde

1 Dr. Öğretim Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü. rbulut@mehmetakif.edu.tr ORCID No: 0000-0003-1169-2949

ekonomik büyüme doğrudan katkı sağladığını göstermektedir. Özellikle enerji ihracatçısı ülkelerde enerji gelirlerinin yatırım, kamu harcamaları ve döviz rezervleri aracılığıyla büyüme sürecini desteklediği, buna karşılık enerji ithalatçısı ülkelerde arz güvenliği ve fiyat dalgalanmalarının büyüme üzerinde sınırlayıcı etkiler oluşturduğu tespit edilmiştir.

1. Giriş

1980'li yılların sonlarından itibaren Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da ekonomik ve siyasal yapıda köklü değişimler yaşanmıştır. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte merkezi planlı ekonomik sistem sona ermiş ve yeni bağımsız devletler piyasa ekonomisine geçiş sürecine girmiştir. Bu süreçte özelleştirme, fiyat serbestleşmesi ve kurumsal reformlar gibi politikalar uygulanmıştır. Merkezi planlamaya dayalı sosyalist sistemin yapısal sorunları, artan dış borç yükü, verimlilik kayıpları ve küresel ekonomiye entegrasyon ihtiyacı bu dönüşüm sürecini hızlandırmıştır (Özsoy, 2006: 170).

Doğu Bloku içerisinde yer alan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, 1989 yılı sonrasında siyasal ve ekonomik yönelimlerini Batı Avrupa'ya çevirmiş; çok partili demokratik sistemlere geçiş, piyasa ekonomisinin benimsenmesi ve dışa açık büyüme stratejileri temel politika tercihleri hâline gelmiştir. Bu süreçte özelleştirme programları, fiyat ve ticaret serbestleştirmesi, mali disiplin uygulamaları ve kurumsal reformlar eş zamanlı olarak hayata geçirilmiştir (Ganmet, 2006: 30).

Söz konusu dönüşüm yalnızca ekonomik yapının yeniden inşasını değil, aynı zamanda Avrupa ile bütünleşme hedefini de beraberinde getirmiştir. Birçok ülke, Avrupa-Atlantik kurumlarıyla entegrasyonu stratejik öncelik olarak belirlemiş; bu doğrultuda hukuki ve kurumsal düzenlemelerini Avrupa standartlarına uyumlu hâle getirmiştir. Böylece 1990'lı yıllar, bölge ülkeleri açısından hem sistemsel bir dönüşüm hem de küresel ekonomiyle yeniden bütünleşme dönemi olmuştur (World Bank, 2002).

1990 yılı sonrası dönemde merkezi planlamadan piyasa ekonomisine geçiş sürecine giren ülkeler, yalnızca kurumsal ve makroekonomik bir dönüşüm yaşamamış; aynı zamanda enerji sektöründe de köklü bir yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan Doğu Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri; enerji arz yapısı, talep kompozisyonu ve dışa bağımlılık düzeyleri bakımından belirgin biçimde farklılaşan bir görünüm sergilemiştir (Mitrova, 2015).

Geçiş sürecinin ilk yıllarında üretim hacmindeki daralma ve sanayi sektöründeki küçülme, enerji talebinde keskin düşüşlere yol açmıştır. Ancak bu daralma, aynı zamanda enerji yoğunluğunun azaltılması ve fiyatların

serbestleştirilmesi yönünde yapısal reformların da önünü açmıştır. Merkezi planlama döneminde sübvansiyonlarla desteklenen düşük enerji fiyatları, piyasa ekonomisine geçişle birlikte maliyet esaslı fiyatlandırma sistemine bırakılmış; böylece hem tüketim kalıpları hem de üretim yapısı yeniden şekillenmiştir (Kryukov ve Tokarev, 2018).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan ülkeler arasında, özellikle hidrokarbon (petrol ve doğalgaz) ihracatına dayalı ekonomik yapıya sahip olan ülkeler belirgin bir grup olarak toplanmaktadır. Bu ülkeler, enerji gelirleri sayesinde yüksek döviz girdisi sağlamakta; ancak aynı zamanda dış şoklara ve fiyat dalgalanmalarına karşı kırılganlık riski taşımaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan 15 bağımsız devletten bazıları enerji ihracatçısı konumuna gelirken, önemli bir kısmı ise özellikle petrol ve doğal gazda net ithalatçı hâline gelmiştir. Bu ülkeler ya hidrokarbon rezervlerinin sınırlı olması ya da iç tüketimlerinin fazla olması nedeniyle dışa bağımlı hale gelmiştir. Hidrokarbon zengini ülkelerde ekonomik büyümede enerji sektörü etkin rol oynarken, hidrokarbon yoksunu ülkelerde ekonomik büyüme başka alan ve sektörlerle gerçekleşmektedir.

2. Sovyet Ardılı Ülkeler

Sovyet Ardılı Ülkeler, Sovyetler Birliği'nin güney ve batı bölgelerinde yer almaktadır. Sovyetler Birliği'nin 1991 yılı sonunda dağılmasının ardından bağımsızlıklarını ilan eden eski Sovyet Cumhuriyetlerine verilen genel bir ad olarak kabul edilmektedir. Sovyetler Birliği, dağılmadan önce 15 farklı cumhuriyetten oluşmakta ve farklı coğrafi bölgeleri kapsamaktaydı. Bu ülkeler, bağımsızlık sonrası kendilerine has farklı siyasi ve ekonomik uygulamaları benimsemişlerdir. Özellikle Doğu Avrupa'da yer alan ülkeler gelişmiş Batı ülkelerine yakınlaşırken, Kafkasya ve Orta Asya'da bulunan ülkeler Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerini devam ettirerek daha bağımsız ve farklı bir yol izlemişlerdir. Sovyetler Birliği'nin etkisi Sovyet ardılı ülkelerde kısmen de olsa hâlâ devam etmektedir. Birçok eski Sovyet ülkesi, Sovyet döneminin mirasını, kültürel, siyasi ve ekonomik yapısını hâlâ taşımaktadırlar.¹

1 Haritada Rusya Federasyonu ve çevresindeki eski Sovyet ülkelerinin sınırları, coğrafi bölgeleri ve Rusya Federasyonu için büyük önem taşıyan Trans-Sibirya Demiryolu yer almaktadır (National Geographic Society, 2019).

Şekil 1. Sovyet Ardılı Ülkeler Haritası

Kaynak: National Geographic Society. (2019). National Geographic atlas of the world (11th ed.).

Sovyet ardılı ülkeler için kabul görmüş başka bir tanımlama ise bir zamanlar Sovyetler Birliği (SSCB) sınırları içinde yer almış ve 1991 yılı sonrasında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan ülkeleri ifade etmektedir. Bu ülkeler, Rusya Federasyonu öncülüğünde kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) gibi birçok kuruluşlar çatısı altında siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerini sürdürmektedirler. Bu ülkelerin ekonomik özellikleri genel ve açıklayıcı bilgi olarak aşağıda tabloda sunulmuştur (frntr.com, 18 Ocak 2013).

Tablo 1. Sovyet Ardılı Ülkelerin Genel Ekonomik Özellikleri

Sovyet Ardılı Ülkeler	Genel Bilgi ve Ekonomik Özellikleri
Rusya Federasyonu	Coğrafi olarak en büyük ve en kalabalık nüfuslu ülke hem BDT'nin lideri hem de siyasi ve ekonomik açıdan bölgesel güç konumundadır. Petrol ve doğalgaz açısından zengin rezervlere sahiptir. Ekonomik büyümenin lokomotifi enerji kaynakları ihracatına bağlıdır.
Ukrayna	Karadeniz'e kıyısı olan tarım ve sanayi bakımından gelişmiş bir ülkedir. Avrupa ülkeleri pazarlarına açılan önemli bir geçişe sahiptir.
Belarus	Rusya Federasyonu ile sıkı bağları olan tarım ve sanayi temelli bir ekonomiye sahiptir. Ekonomisi ham enerji kaynakları ithalatı ve ülke içinde işlenerek ihracatına bağlıdır.
Estonya	Baltık kıyısında yer almakta olup, AB ve NATO üyesi olan gelişmiş ekonomiye sahiptir. Ekonomik büyümenin temelini ticaret ve turizm oluşturmaktadır.
Letonya	Baltık kıyısında yer almakta olup, teknoloji ve lojistik sektörleri güçlü konumda olup, ekonomik büyümede önemli rol oynamaktadır.
Litvanya	Baltık kıyısında yer almakta olup, Ekonomi açısından Batı ülkelerine tam entegre olmuştur.
Moldova	Tarım ağırlıklı bir ekonomiye sahiptir. Önemli derecede üzüm yetiştiriciliği yapılmaktadır.
Gürcistan	Kafkasya bölgesinde stratejik bir konuma sahip olup, turizm ve tarım ön plana çıkmaktadır.
Ermenistan	Kafkasya bölgesinde yer almaktadır. Yüksek teknoloji üretim ve tarım ön plana çıkmaktadır.
Azerbaycan	Hazar havzasında yer almakta olup, petrol ve doğalgaz açısından zengin rezervlere sahiptir. Enerji kaynakları ihracatı ekonomik büyümede önemli rol oynamaktadır.
Kazakistan	Orta Asya'nın en büyük yüzölçümüne sahip olup, önemli enerji kaynaklarına ve minerallere sahiptir. Rusya Federasyonu'ndan sonra önemli ölçüde enerji kaynakları ihracatçısı ülkedir.
Kırgızistan	Ekonomik yapı tarım ve hayvancılıkla şekillenmiştir.
Tacikistan	Ekonomik yapıda tarım ve hidroelektrik enerjisi ön plana çıkmaktadır
Türkmenistan	Doğalgaz rezervleri açısından zengin bir ülke olup, ekonomik yapısı enerji sektörüne dayanmaktadır.
Özbekistan	Orta Asya'nın kalbinde yer almaktadır. Tarım ve tarım sektörünün bir kolu olan pamuk üreticiliğinde temel unsur olarak öne çıkmaktadır. Ülke içi yeterli miktarda enerji kaynakları da bulunmaktadır.

Kaynak: <https://www.frntr.com/tarih/7293665-sovyetler-birliginin-dagilmasindan-ayrilan-ulkelerin-listesi.html> sitesinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sovyet ardılı ülkeler Tablo 1'den de anlaşıldığı gibi ekonomik yapıları enerji kaynakları ve tarım sektörleri çerçevesinde şekillenmektedir. Ekonomik büyüme açısından ise ele alındığında enerji kaynakları zengini ülkelerde ekonomik büyümenin motorunu enerji sektörü oluştururken, enerji kaynakları yoksunu ülkelerde bu rolü diğer sektörler üstlenmektedir. Baltık bölgesinde yer alan Sovyet ardılı ülkelerde ise durum biraz daha farklılık göstermektedir. Baltık ülkelerindeki ekonomik büyümenin ana dinamiklerini gelişmiş Batı ülkeleri ile kısa sürede bütünleşme, nüfus açısından küçük olması, ticaret ve turizm gelirlerinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan ülkelerin nüfusları, günümüzde oldukça farklılık göstermektedir. Sovyet ardılı ülkelerin toplam nüfuslarının yaklaşık yarısı Rusya Federasyonu oluşturmaktadır. Ukrayna ve Özbekistan ise Sovyet sonrası dönemde yüksek nüfus artışı yaşayan ülkeler arasında yer almaktadır. Ülke nüfusları zaman içinde değişim göstermektedir. Özellikle savaş, çalışma amacıyla başka ülkelere yasal ve yasadışı göçler ve doğum oranlarındaki değişiklikler önemli etkiler oluşturmaktadır.

Sovyet ardılı ülkelerin başkentleri, ülkelerin yönetim ve kültürel merkezleri olup, aynı zamanda tarihi ve siyasi önem taşımaktadır. Moskova, sadece Rusya Federasyonu'nun başkenti olmakla sınırlı kalmayıp aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin de başkenti olmuş, birçok tarihi olaylara şahitlik yapmıştır.

Sovyetler Birliği'nin geniş coğrafyasından kaynaklı olarak çok sayıda dil konuşulmaktadır. Ancak her ülkenin kendine has resmi dilleri bulunmakta olup, günlük yaşamda ve resmi işlemlerde daha fazla ön plana çıkmaktadır. Bazı ülkelerde, özellikle Rusça, hâlâ yaygın bir ikinci dil olarak da kullanılır.

Tablo 2. Sovyet Ardılı Ülkeler Hakkında Genel Bilgiler

Ülkeler	Başkent	Dil	Yüzölçümü (1000 k ²)	Nüfus (milyon)	GSYH ¹ (milyar \$)
Azerbaycan	Bakü	Azerice	86,6	10,5	59
Belarus	Minsk	Belarusça	207,6	9,4	67
Ermenistan	Erivan	Ermenice	29,743	3,1	15,3
Estonya	Tallinn	Estonca	45,227	1,3	35
Gürcistan	Tiflis	Gürcüce	69,7	3,7	20
Kazakistan	Nur Sultan	Kazakça	2724,9	20,9	96
Kırgızistan	Bişkek	Kırgızca	199,9	7,6	9,5
Letonya	Riga	Letonca	64,589	1,9	41
Litvanya	Vilnius	Litvanca	65,3	2,6	72
Moldova	Kişinev	Moldova'ca	33,851	2,5	14
Özbekistan	Taşkent	Özbekçe	447,4	36,5	94
Rusya Federasyonu	Moskova	Rusça	17.098,242	146,4	1.770
Tacikistan	Duşanbe	Tacikçe	143,1	9,9	9,4
Türkmenistan	Aşkabab	Türkmençe	488,1	6,3	60
Ukrayna	Kiev	Ukraynaca	603,55	39,1	245
Toplam			22.307,802	301,7	2.607,2

Kaynak: www.worldbank.org, www.imf.org ve www.tradingeconomics.com verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

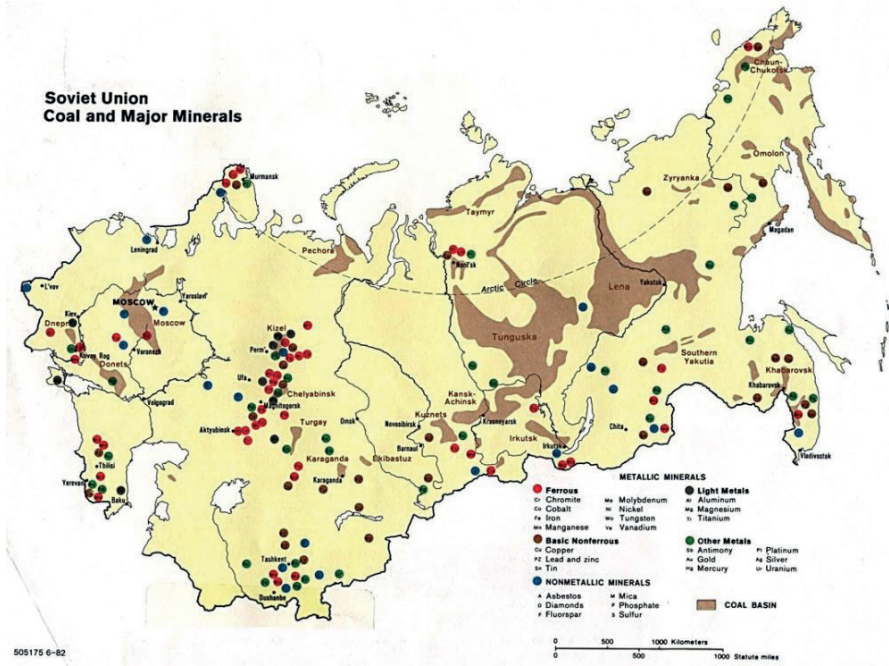
Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan ülkelerin Gayri Safi Yurt İçi Hasılası (GSYH) farklı büyüklüklerde olmuştur. GSYH'nin yüksek olduğu ülkeler Rusya, Sovyetler Birliği'nin en büyük ekonomisi olarak bu alanda da öne çıkmaktadır. Ukrayna, savaş nedeniyle büyük bir ekonomik daralma yaşasa da tarım ve sanayi sektörleri gelişmiştir. Kazakistan ve Özbekistan, Orta Asya'da güçlü ekonomik büyüme gösteren ülkeler arasında yer almaktadır. Tacikistan, Kırgızistan, Moldova gibi ülkeler, Sovyet sonrası dönemde ekonomilerini pek fazla çeşitlendirememiş ve düşük geliri kalmışlardır. Bu ülkelerin GSYH'leri, ekonomik büyüme, sanayi çeşitliliği, doğal kaynaklar ve siyasi istikrara göre değişiklik göstermektedir. Bazı ülkeler, Sovyetler Birliği'nin mirası olan doğal kaynaklar ve sanayiye dayanırken, bazıları ise hızlı bir şekilde hizmet sektörü ve dijital ekonomiye yönelmiştir.

1 2023 yılı verileri olup, milyar ABD doları

3. Sovyet Sonrası Ülkelerde Enerji Kaynaklarının Yapısı ve Dağılımı

1991 yılı sonunda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan 15 bağımsız devlet, enerji kaynakları açısından oldukça farklı bir yapı sergilemektedir. Bu ülkeler arasında özellikle hidrokarbon zengini olanlar (Rusya, Orta Asya ve Kafkasya'nın bazı ülkeleri) ile enerji ithalatçısı konumunda olan Doğu Avrupa ülkeleri arasında belirgin bir ayrışma bulunmaktadır (Kubicek, 2013).

Şekil 2. Sovyetler Birliği Kömür ve Çeşitli Madenler Haritası

Kaynak: Central Intelligence Agency. (1982). *Soviet Union: Coal and major minerals map.*

Sovyet ardılı ülkeler, sahip oldukları enerji rezervleri ve üretim kapasiteleri dikkate alındığında üç temel gruba ayrılmaktadır. Bunlar; enerji kaynakları bakımından zengin ve net ihracatçı ülkeler, enerji arzı bakımından kısmen yeterli ülkeler ve enerji kaynakları açısından yetersiz ve dışa bağımlı ülkeler.

Birinci grup, hidrokarbon rezervleri yüksek, üretim kapasitesi güçlü ve enerji ihracatı yoluyla cari fazla elde edebilen ülkelerdir. Bu grupta başta Rusya Federasyonu olmak üzere Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan yer almaktadır. Bu ülkeler zengin petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olup, enerji

ihracatı ekonomik büyümenin temel sürükleyicilerinden biri durumundadır. Özellikle Rusya ve Kazakistan petrol üretimi ve ihracatında, Azerbaycan ve Türkmenistan ise doğal gaz üretim ve ihracatında öne çıkmaktadır. İkinci grup, enerji üretim kapasitesi belirli ölçüde yeterli olmakla birlikte ihracat potansiyeli sınırlı ya da enerji arz güvenliği açısından kırılgan olan ülkelerdir. Bu kapsamda Özbekistan ve Ukrayna yer almaktadır. Özbekistan doğal gaz üretiminde belirli bir kapasiteye sahip olsa da artan iç talep ihracat potansiyelini sınırlandırmaktadır. Ukrayna ise kömür ve nükleer enerji altyapısına sahip olmakla birlikte petrol ve doğal gazda dışa bağımlılık sorunu yaşamaktadır. Üçüncü grup ise enerji kaynakları bakımından yetersiz olan ve enerji ihtiyacının önemli bir bölümünü ithalat yoluyla karşılayan ülkelerdir. Baltık ülkeleri (Estonya, Letonya, Litvanya), Kafkasya’da Gürcistan ve Ermenistan ile Orta Asya’da Kırgızistan ve Tacikistan bu grupta yer almaktadır. Bu ülkeler sınırlı hidrokarbon rezervleri varlığı nedeniyle özellikle doğal gaz ve petrol ithalatına bağımlı bir enerji yapısına sahiptir (IEA, 2023).

Bu sınıflandırma, Sovyet sonrası dönemde ülkelerin dış ticaret dengesi, kamu gelir yapısı ve makroekonomik kırılganlıkları üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Enerji zengini ülkeler yüksek ihracat geliri sayesinde büyüme avantajı elde ederken, enerji ithalatçısı ülkeler dış şoklara ve fiyat dalgalanmalarına daha açık bir ekonomik yapı sergilemektedir.

Rusya Federasyonu, dünya enerji jeopolitiğinde merkezi konuma sahip ülkelerden biridir. Ülke, dünyanın en büyük doğal gaz rezervlerinden birine sahip olup, petrol ve kömür üretiminde de küresel ölçekte ilk sıralarda yer almaktadır. Özellikle Batı Sibiryaya havzası ve Arktik bölgesi, Rusya’nın hidrokarbon kapasitesinin temelini oluşturmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2025: 6).

Enerji sektörü, Rus ekonomisinin yapısal omurgasını teşkil etmektedir. Petrol ve doğal gaz ihracatı; GSYİH’nin, kamu bütçe gelirlerinin ve toplam ihracat gelirlerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu durum, enerji gelirlerinin maliye politikası ve cari denge üzerindeki belirleyici rolünü artırmaktadır. Rusya, dünya genelinde net enerji ihracatçısı konumunda olup hem Avrupa hem de Asya pazarlarına boru hatları aracılığıyla entegre olmuştur.

Avrupa’ya yönelik sevkiyatlarda tarihsel olarak Druzhba ve Nord Stream hatları öne çıkarken, Asya pazarına yönelim kapsamında Çin ile enerji iş birliği güçlendirilmiş ve “Power of Siberia” boru hattı devreye alınmıştır. Bu durum, Rusya’nın enerji ihracatını coğrafi olarak çeşitlendirme stratejisinin bir parçasıdır (Eceryıldız ve Akçapa, 2025: 391, 396, 406).

Bununla birlikte enerji sektörünün ekonomide “lokomotif” rol üstlenmesi, ülkeyi uluslararası enerji fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı kırılğan hâle getirmektedir. Petrol ve doğal gaz fiyatlarında yaşanan düşüşler; bütçe dengesi, döviz kuru istikrarı ve büyüme performansı üzerinde doğrudan baskı oluşturmaktadır. Bu yapı, literatürde “kaynak bağımlılığı” tartışmaları çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Genel olarak Rusya, yüksek enerji geliri üreten ve bu gelirleri makroekonomik performansının temel dayanağı olarak kullanan bir ekonomi görünümündedir. Ancak uzun vadeli sürdürülebilir büyüme açısından enerji dışı sektörlerin geliştirilmesi stratejik önem taşımaktadır.

Kazakistan, zengin petrol ve uranyum rezervleriyle Orta Asya'nın en önemli enerji üreticilerinden biridir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2025: 20). Özellikle Hazar Havzası'nda yer alan Tengiz, Kaşagan ve Karaçaganak sahaları ülkenin hidrokarbon üretim kapasitesinin temelini oluşturmaktadır. Bunun yanında Kazakistan, dünya uranyum üretiminde ilk sıralarda yer almakta ve küresel nükleer yakıt tedarik zincirinde stratejik bir konuma sahiptir. Hazar Havzası, Kazakistan için yalnızca bir üretim merkezi değil, aynı zamanda jeostratejik bir enerji koridorudur. Enerji kaynaklarının dış pazarlara taşınmasında boru hatları kritik rol oynamaktadır. Bu bağlamda Rusya Federasyonu üzerinden Karadeniz limanlarına ulaşan hatlar ile Çin yönüne uzanan boru hattı projeleri, ülkenin ihracat rotalarını çeşitlendirmektedir. Böylece Kazakistan hem Avrupa hem de Asya enerji pazarlarına entegre bir yapı sergilemektedir.

Kazakistan önemli bir net enerji ihracatçısıdır ve petrol gelirleri ülke ekonomisinin temel dayanağını oluşturmaktadır. Enerji sektörü; ihracat gelirlerinin büyük kısmını, kamu bütçe gelirlerinin önemli bir bölümünü ve döviz rezervlerinin ana kaynağını teşkil etmektedir. Bu durum ekonomik büyümeyi desteklemekle birlikte, küresel petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı kırılğanlık oluşturmaktadır.

Azerbaycan, petrol ve doğal gaz ihracatçısı bir ülke olarak Güney Kafkasya'nın en önemli enerji üreticilerinden biridir. Özellikle Hazar Denizi'nde yer alan Azeri-Çirak-Güneşli petrol sahaları ile Şah Deniz doğal gaz sahası, ülkenin hidrokarbon üretim kapasitesinin temelini oluşturmaktadır. Bu sahalar, Azerbaycan'ın küresel enerji piyasalarına entegre olmasında stratejik rol oynamaktadır (Bekkari, 2023:34).

Enerji ihracatı, Azerbaycan ekonomisinin ana gelir kaynağıdır. Petrol ve doğal gazdan elde edilen gelirler kamu bütçesinde belirleyici bir paya sahip olup, maliye politikası ve kamu harcamalarının finansmanında kritik rol oynamaktadır. Bu gelirler aynı zamanda ülkenin döviz rezervlerini

güçlendirmekte ve cari denge üzerinde olumlu katkı sağlamaktadır (Yıldız ve Kakişım, 2025: 150 - 152).

Enerji sektöründen elde edilen yüksek gelirler, ekonomik büyümenin temel sürükleyicisi konumundadır. Özellikle 2000'li yıllarda enerji üretim ve ihracatındaki artış, hızlı büyüme performansını desteklemiştir. Ancak bu yapı, küresel enerji fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı ekonomik kırılganlık riskini de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle son yıllarda Azerbaycan, enerji dışı sektörlerin geliştirilmesi ve ekonomik çeşitlendirme politikalarına daha fazla önem vermektedir.

Türkmenistan, varlığı kanıtlanmış büyük doğal gaz rezervlerine sahip olup dünya doğal gaz zengini ülkeleri arasında yer almaktadır. Özellikle Galkynysh (eski adıyla Güney Yolöten) sahası, ülkenin en büyük ve stratejik rezerv alanlarından biridir ve Türkmenistan'ın küresel enerji piyasasındaki konumunu güçlendirmektedir (Mammadov, 2015). Türkmenistan ekonomisi büyük ölçüde doğal gaz ihracatına dayanmaktadır. İhracat gelirlerinin önemli bir bölümü doğal gaz satışlarından elde edilmekte; bu durum kamu maliyesi, döviz gelirleri ve genel ekonomik performans üzerinde belirleyici rol oynamaktadır. Enerji sektörü, ülke ekonomisinin temel büyüme motoru konumundadır.

Türkmen gazının en önemli pazarı Çin'dir. Orta Asya-Çin Doğal Gaz Boru Hattı aracılığıyla gerçekleştirilen ihracat, Türkmenistan'ın dış ticaret yapısında merkezi bir yer tutmaktadır. Bu durum, ülkenin ihracat pazarında coğrafi yoğunlaşmaya yol açmakta ve ekonomik yapıyı belirli ölçüde tek pazara bağımlı hâle getirmektedir (DEİK, 2021: 2,3).

Türkmenistan, yüksek doğal gaz gelirine dayalı bir ekonomik model izlemekte; ancak ihracatın ürün ve pazar bakımından sınırlı çeşitliliği, uzun vadeli makroekonomik istikrar açısından kırılganlık unsuru oluşturmaktadır.

Tablo 3. Sovyet Ardılı Ülkelerde Enerji Kaynaklarının Yapısal Karşılaştırmalı Özeti

Ülke	Petrol	Doğalgaz	Kömür	Net İhracat	Enerji Bağımlılığı
Rusya Fed.	Çok yüksek	Çok yüksek	Yüksek	Pozitif	Düşük
Kazakistan	Yüksek	Orta	Orta	Pozitif	Düşük
Azerbaycan	Yüksek	Orta	Düşük	Pozitif	Düşük
Türkmenistan	Düşük	Çok yüksek	Düşük	Pozitif	Düşük
Özbekistan	Orta	Orta	Düşük	Negatif	Orta
Ukrayna	Düşük	Düşük	Yüksek	Negatif	Yüksek
Belarus	Yok	Yok	Yok	Negatif	Çok yüksek
Gürcistan	Yok	Yok	Yok	Negatif	Çok yüksek
Kırgızistan	Çok az	Yok	Yok	Negatif	Çok yüksek
Tacikistan	Çok az	Yok	Yok	Negatif	Çok yüksek
Estonya	Yok	Yok	Yok	Negatif	Çok yüksek
Letonya	Yok	Yok	Yok	Negatif	Çok yüksek
Litvanya	Yok	Yok	Yok	Negatif	Çok yüksek
Moldova	Yok	Yok	Yok	Negatif	Çok yüksek
Ermenistan	Yok	Yok	Yok	Negatif	Çok yüksek

Kaynak: DEİK ve T.C. Ticaret Bakanlığı Tarafından Yayımlanan Ülke Raporlarından yazar tarafından oluşturulmuştur.

Özbekistan, Orta Asya’da önemli doğal gaz üreticilerinden biri olmasına rağmen, yüksek iç tüketim düzeyi nedeniyle enerji arz-talep dengesi açısından sınırlı bir ihracat kapasitesine sahiptir. Ülke doğal gaz bakımından kısmi ihracatçı konumunda olsa da artan sanayi üretimi ve nüfus artışı iç talebi yükseltmekte ve ihracat fazlasını daraltmaktadır. Petrol üretimi ise ülkenin toplam enerji ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalmaktadır (UzDaily.uz, 2025). Bu nedenle Özbekistan, özellikle petrol ve petrol ürünlerinde dönemsel olarak dışa bağımlı bir yapı sergileyebilmektedir. Bu durum enerji sepetinin dengelenmesi ve üretim altyapısının modernizasyonu ihtiyacını gündeme getirmektedir.

Kırgızistan, Gürcistan ve Tacikistan hidroelektrik potansiyeli yüksek ülkeler arasında yer almaktadır. Özellikle dağlık coğrafi yapı ve zengin su kaynakları, bu ülkelerde hidroelektrik üretimini ön plana çıkarmaktadır. Ancak söz konusu ülkeler, küresel ölçekte büyük enerji ihracatçıları değildir. Enerji üretimi çoğunlukla iç tüketimi karşılamaya yöneliktir ve ihracat kapasitesi sınırlıdır. Bu nedenle ekonomik büyüme üzerinde enerji gelirlerinin etkisi, hidrokarbon zengini ülkelere kıyasla daha sınırlı kalmaktadır. Bununla birlikte,

yenilenebilir enerji potansiyeli ve bölgesel elektrik ticareti projeleri, bu ülkeler için gelecekte stratejik fırsatlar sunmaktadır (Tacikistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, 2019).

Ukrayna, özellikle Donbas havzasında yoğunlaşan kömür rezervleri bakımından zengin bir ülkedir. Kömür, tarihsel olarak ülkenin elektrik üretiminde ve ağır sanayisinde önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte Ukrayna, petrol ve doğal gaz kaynakları açısından sınırlı rezerve sahip olup bu alanlarda dışa bağımlı bir enerji yapısı sergilemektedir. Ukrayna, coğrafi konumu nedeniyle uzun yıllar boyunca Rus doğal gazının Avrupa'ya taşınmasında kritik bir transit ülke olmuştur. Özellikle Rusya Federasyonu'ndan Avrupa pazarlarına uzanan boru hatları, Ukrayna üzerinden geçerek ülkeye önemli transit gelirleri sağlamıştır. Bu durum Ukrayna'yı Avrupa enerji güvenliği açısından stratejik bir aktör hâline getirmiştir. Ancak son dönemde Rusya ile yaşanan savaş ve Batılı ülkelerin Rusya'ya uyguladığı yaptırımlar sonucunda enerji akış güzergâhlarında önemli değişimler meydana gelmiştir. Alternatif boru hatlarının devreye alınması ve Avrupa'nın enerji tedarikini çeşitlendirme politikaları, Ukrayna'nın transit rolünü zayıflatmıştır. Bu gelişmeler, ülkenin enerji gelirleri ve jeoekonomik konumu üzerinde belirgin etkiler yaratmıştır (Energeticheskaya politika Ukrainy v postsovetskuyu epokhu, 2024).

Genel olarak Ukrayna, kömür zengini ancak petrol ve doğal gazda dışa bağımlı bir enerji profiline sahip olup, jeopolitik gelişmelerden doğrudan etkilenen kırılgan bir enerji transit ekonomisi görünümündedir.

Sovyet ardılı ülkeler arasında Doğu Avrupa ve Kafkasya'da yer alan birçok ülke, hidrokarbon rezervleri bakımından sınırlı imkânlarla sahiptir. Özellikle Baltık ülkeleri (Estonya, Letonya, Litvanya) ile Güney Kafkasya'da Ermenistan ve kısmen Gürcistan, petrol ve doğal gaz açısından yetersiz kaynak yapısına sahiptir (Kryukov, 2017).

Sovyetler Birliği döneminde bu ülkeler, merkezi planlama çerçevesinde entegre bir enerji sistemine bağlı olarak faaliyet göstermiştir. Enerji üretimi, iletimi ve dağıtımı birlik içi koordinasyonla yürütülmekte olup, kaynak zengini cumhuriyetlerden enerji tedariki sağlanmıştır. Ancak bağımsızlık sonrasında Doğu Avrupa'da yer alan bu ülkeler, enerji piyasalarını yeniden yapılandırarak Avrupa enerji sistemine entegre olma sürecine girmişlerdir.

Geçiş reformları kapsamında enerji arz güvenliği politikaları, piyasa ekonomisi ilkeleri ve Avrupa Birliği mevzuatı ile uyumlu biçimde yeniden düzenlenmiştir. Özellikle Baltık ülkeleri, elektrik şebekelerinin Avrupa kıta sistemiyle senkronizasyonu ve doğal gaz tedarikinde kaynak çeşitlendirmesi gibi adımlarla enerji bağımlılığını azaltmaya yönelik stratejiler geliştirmiştir.

Bununla birlikte, hidrokarbon rezervlerinin sınırlı olması nedeniyle bu ülkeler genel olarak enerji kaynakları açısından yüksek dışa bağımlılık düzeyine sahiptir.

Bu çerçevede Belarus farklı bir model izlemektedir. Belarus, Rusya Federasyonu'ndan ithal ettiği ham petrolü ülke sınırları içerisinde rafinerilerde işleyerek petrol ürünleri şeklinde yeniden ihraç etmekte ve bu yolla önemli gelir elde etmektedir. Bu yapı, Belarus ekonomisinin enerji ticaretine dayalı bir işleme ve yeniden ihracat modeli geliştirdiğini göstermektedir. Ancak bu model de büyük ölçüde Rusya ile olan enerji ilişkilerine bağımlı bir ekonomik yapı ortaya koymaktadır (IEA, 2020; EIA, 2022; IMF, 2020).

Sovyet ardılı ülkelerde enerji kaynak yapısı üç temel modele ayrılabilir. Birinci olarak Rusya ve Orta Asya ülkeleri örneğinde olduğu gibi, “Kaynak Zengini ve İhracat Odaklı Model” olarak karşımıza çıkmaktadır. İkincisi olarak “Transit Ülke Modeli”dir. Ukrayna gibi boru hattı geçiş ülkeleri örnek olarak verilebilir. Üçüncüsü ise “İthalat Bağımlı Model” olarak nitelendirilmekte olup, enerji kaynaklarında dışa yüksek oranda bağımlı ülkelerdir (Sheykha ve Madlener, 2022).

4. Enerji Sektörünün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri

Enerji sektörü, ülkelerin ekonomik açıdan büyümesine ve kalkınmasına önemli katkılarda bulunan stratejik bir sektördür. Bir ülkenin enerji kaynaklarını etkin bir şekilde yönetmesi ve pazarlaması, sadece enerji arz güvenliğini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda ekonomik kalkınmayı da doğrudan etkilemektedir.

Sanayileşme ve üretim kapasitesinin artması açısından enerji, sanayi üretiminin temel girdilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Elektrik, doğalgaz, petrol ve yenilenebilir enerji kaynakları, fabrikaların ve üretim tesislerinin faaliyet göstermesini sağlamaktadır. Enerji kaynakları sayesinde sanayi üretim kapasitesi artırılır ve daha fazla ürün üretilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla iş gücü talebini artırarak istihdam oluşturur ve milli gelirin artmasına neden olmaktadır.

Yatırım çekiciliği ve altyapı gelişimi açısından enerji sektörü, doğrudan yatırımları teşvik etmektedir. Yenilikçi enerji projeleri, yerli ve yabancı yatırımcıların ilgisini çekmekte olup, özellikle yenilenebilir enerji projeleri (güneş, rüzgâr, hidroelektrik gibi), sürdürülebilir bir büyüme sağlar. Ayrıca, enerji altyapısının geliştirilmesi (petrol boru hatları, elektrik iletim hatları, depolama tesisleri) ekonomik büyümeyi önemli ölçüde desteklemektedir.

Sovyet ardılı ülkelerde ekonomik büyüme adına enerji kaynakları ihracat ve ithalatı GSYİH içinde önemli yer tutmaktadır. Sovyet ardılı ülkelerin dış

ticaretinde enerji kaynaklarının payı, ülkelerin enerji ihracatçısı mı yoksa ithalatçısı mı olduğuna bağlı olarak önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Sovyetler Birliği sonrası bağımsızlığını kazanan ülkelerde enerji kaynakları açısından bazıları ülkeler yoksun iken, bazıları ise zengin konumda yer almaktadır. Bazı Sovyet ardılı ülkelerin ekonomik büyümelerinde enerji kaynakları etkin rol oynarken, bazılarında tarım, hizmet ve diğer sektörler ön plana çıkmaktadır. Bu ülkeler genel olarak enerji kaynakları varlığı ve ticareti açısından üç gruba ayrılmaktadır. Bunlar; enerji ihracatçı ülkeler, kısmi enerji ihracatçı ülkeler ve enerji ithalatçı ülkeler olmak üzere.

4.1. Enerji İhracatçısı Sovyet Sonrası Ülkeler

Enerji ihracatçısı ülkeler, bu grupta hidrokarbon gelirleri GSYH'nin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu ülke grubunda başta Rusya Federasyonu, Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan yer almaktadır. Rusya Petrol ve doğal gaz sektörü GSYH'nin yaklaşık %20-25'ini İhracat gelirlerinin ise %50'den fazlasını ve bütçe gelirlerinin yaklaşık %35-45'ini oluşturmaktadır. Enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar (2008 ve 2020 şokları) ekonomik büyüme üzerinde doğrudan etki yapmaktadır (Statista/World Bank).

Kazakistan, petrol ve doğalgaz sektörü GSYH'nin yaklaşık %17-22'sini ve toplam ihracatın ise %60'ından fazlası enerji ürünleri oluşturmaktadır. Ekonomik büyüme büyük ölçüde petrol fiyatlarına göre değişim göstermektedir (IEA, 2022).

Azerbaycan enerji sektörü, yaklaşık GSYH'nin %30-40'ına kadarını ve toplam ihracatın %85-90 gibi büyük kısmını petrol ve doğalgaz ihracatı oluşturmaktadır. Azerbaycan ekonomisi, Sovyet ardılı ülkeler içinde enerji kaynakları ihracatına en fazla bağımlı olan ülke konumundadır¹ (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2025).

Türkmenistan ekonomisi doğalgaz ihracat gelirleriyle şekillenmektedir. Doğalgaz ihracat gelirleri GSYH'nin yaklaşık %25-35 gibi kısmını oluşturmaktadır² (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2025).

4.2. Kısmi Enerji İhracatçısı Sovyet Sonrası Ülkeler

Kısmi enerji ihracatçı ülkeler grubunu genel olarak Özbekistan oluşturmaktadır. Özbekistan ekonomisinde enerji sektörü GSYH'nin yaklaşık

1 T.C. Ticaret Bakanlığı, 2025 Azerbaycan Ülke Profili yayınlarından yararlanarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

2 T.C. Ticaret Bakanlığı, 2025 Türkmenistan Ülke Profili yayınlarından yararlanarak yazar tarafından hesaplanmıştır

%10 ila 15'ini oluşturmaktadır. Özbekistan yılın bazı zamanları enerji ve kaynakları ihracatı yaparken, bazı zamanlarında ise ithal etmektedir.

4.3. Enerji İthalatçısı Sovyet Sonrası Ülkeler

Sovyetler Birliğinden ayrılan ülkelerden bazıları enerji kaynaklarında dışa bağımlı ülkelerdir. Bu ülkelerde enerji sektörünün GSYH içinde payı oldukça sınırlı olup, %3-8 arasında değişim göstermektedir. Enerji ithalatçı ülkeler arasında; Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Kırgızistan, Tacikistan, Estonya, Letonya ve Litvanya yer almaktadır. Enerji kaynakları açısından yoksun olan bu ülkelerin ekonomik yapıları çarklı ve çeşitlilik arz etmektedir. Bu ülkelerde ekonomik büyüme daha çok hizmetler, sanayi, finans ve dış ticaretten kaynaklanmaktadır.

Tablo 4. Enerji Kaynakları Varlığı ve Ticareti Açısından Sovyet Ardılı Ülkeler

	Enerji Kaynakları İhracatçısı Ülkeler	Enerji Kaynakları İthalatçısı Ülkeler
Petrol Ağırlıklı	Rusya Federasyonu, Kazakistan ve Azerbaycan	Ukrayna, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Kırgızistan, Tacikistan, Estonya, Letonya ve Litvanya
Doğal Gaz Ağırlıklı	Türkmenistan, Rusya Federasyonu ve Özbekistan	Ukrayna, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Kırgızistan, Tacikistan, Estonya, Letonya ve Litvanya
Karma Enerji Ağırlıklı	Rusya Federasyonu, Kazakistan ve Azerbaycan	

Kaynak: Statista / World Bank; IEA, 2022. Verilerinden yararlanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kısaca enerji kaynakları ihracatçısı Sovyet ardılı ülkelerde enerji sektörünün ekonomik büyüme katkısı oldukça yüksek olduğu istatistikî verilerden anlaşılmaktadır. Rusya Federasyonu, Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan gibi enerji kaynakları bakımından zengin olan bu ülkelerde ihracat gelirlerinin yüzde 50'den fazlasının enerji kaynakları oluşturmaktadır. Dolayısıyla ekonomik büyüme yüksek oranlı bir katkı sağlamaktadır. Kısaca enerji sektörü ekonomik büyüme ile doğru orantılı bir ilişki söz konusudur.

Enerji kaynakları ithalatçısı olan Sovyet ardılı ülkelerde ekonomik büyüme enerji sektörünün herhangi bir katkısı bulunmamaktadır. Ancak Baltık ülkeleri ve Ukrayna gibi ülkeler transit boru taşımacılığında kaynaklı olarak enerji gereksinimlerinin belli bir kısmını karşılamaktadırlar. Enerji kaynakları yoksunu olan bu ülkelerde ekonomik büyüme başka sektörlerle kaymıştır.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Sovyet ardılı ülkelerde enerji kaynaklarının coğrafi dağılımı belirgin biçimde asimetrik bir yapı sergilemektedir. Hidrokarbon rezervleri büyük ölçüde Rusya Federasyonu ve Hazar Havzası çevresinde yoğunlaşmıştır. Bu bölge; Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan gibi enerji zengini ülkeleri kapsayarak küresel petrol ve doğal gaz arzında stratejik bir merkez işlevi görmektedir.

Buna karşılık Doğu Avrupa'da yer alan Sovyet ardılı ülkeler, genel olarak sınırlı hidrokarbon rezervlerine sahip olup daha çok enerji tüketicisi ve ithalatçı konumundadır. Bu durum, bölgesel enerji ticaretinde üretici-tüketici ayrımını belirginleştirmiş ve enerji akışlarının yönünü şekillendirmiştir.

Enerji sektörü, geçiş ekonomilerinde iki yönlü bir rol üstlenmiştir. Bir yandan enerji ihracatına dayalı ülkelerde ekonomik büyümenin temel motoru olmuş; kamu gelirleri, döviz rezervleri ve yatırım kapasitesi üzerinde belirleyici etki meydana getirmiştir. Diğer yandan enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar, dış talep şokları ve jeopolitik riskler nedeniyle makroekonomik kırılganlık kaynağı hâline gelmiştir. Bu durum özellikle kaynak zengini ülkelerde bütçe dengesi ve büyüme performansının enerji fiyatlarına yüksek duyarlılık göstermesine yol açmıştır.

1990 yılı sonrası dönemde merkezi planlamadan piyasa ekonomisine geçiş sürecinde, enerji kaynaklarının bu asimetrik dağılımı ekonomik dönüşüm stratejilerini doğrudan etkilemiştir. Kaynak zengini ülkeler enerji gelirlerini yeniden yapılanma ve sermaye birikimi için kullanırken; enerji ithalatçısı ülkeler ise arz güvenliği, dış ticaret dengesi ve Avrupa enerji piyasalarına entegrasyon politikalarına öncelik vermiştir. Dolayısıyla enerji yapısı, Sovyet ardılı ülkelerde yalnızca sektörel bir özellik değil; aynı zamanda ekonomik reformların yönünü, büyüme modelini ve dış ekonomik ilişkileri belirleyen temel yapısal faktörlerden biri olmuştur.

1990'lı yılların başında üretim yapısındaki sert daralma, özellikle ağır sanayinin küçülmesi ve birçok kamu işletmesinin kapanması sonucunda enerji talebinde ciddi düşüşler yaşanmıştır. Başta Rusya Federasyonu, Ukrayna ve diğer eski Sovyet ardılı cumhuriyetlerde sanayi üretimindeki gerileme, elektrik ve doğal gaz tüketimini önemli ölçüde azaltmıştır. Bu dönem, enerji yoğunluğunun da dramatik biçimde düştüğü bir geçiş evresi olarak değerlendirilmektedir.

2000'li yıllarla birlikte ise makroekonomik istikrarın sağlanması, dış ticaretin genişlemesi ve enerji fiyatlarının küresel ölçekte yükselmesiyle ekonomik toparlanma süreci başlamıştır. Özellikle enerji ihracatçısı ülkelerde artan gelirler, yatırımları ve iç talebi desteklemiş; buna paralel olarak enerji tüketimi

yeniden artış eğilimine girmiştir. Sanayi üretiminin canlanması ve hane halkı gelirlerindeki artış, enerji talebini yukarı yönlü etkilemiştir.

Doğu Avrupa'daki Sovyet ardılı ülkeler, Avrupa Birliği üyelik süreci ve müktesebat uyumu çerçevesinde enerji piyasalarını önemli ölçüde serbestleştirmiştir. Enerji sektöründe rekabetçi piyasa yapısının oluşturulması, iletim-dağıtım ayrıştırması, bağımsız düzenleyici kurumların kurulması ve fiyatların piyasa temelli belirlenmesi bu reformların temel unsurları olmuştur. Ayrıca enerji verimliliği politikaları ve yenilenebilir enerji yatırımları artırılarak enerji yoğunluğu düşürülmüş ve arz güvenliği güçlendirilmiştir.

Buna karşılık enerji kaynakları ihraç eden Sovyet ardılı ülkelerde ekonomik yapı büyük ölçüde hidrokarbon gelirlerine dayandığı için küresel fiyat dalgalanmaları makroekonomik istikrar üzerinde doğrudan etkili olmuştur. Özellikle 2008 küresel finans krizi sürecinde petrol fiyatlarındaki sert düşüş ve 2020 yılında COVID-19 salgını kaynaklı talep daralması, enerji ihracatçısı ülkelerde bütçe dengesi, döviz kuru ve büyüme oranlarında ciddi dalgalanmalara yol açmıştır. Başta Rusya Federasyonu, Kazakistan ve Azerbaycan olmak üzere enerjiye dayalı ekonomiler bu şoklardan belirgin biçimde etkilenmiştir.

Son olarak, Sovyet ardılı ülkelerde enerji yapısı yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda jeopolitik ve kurumsal dönüşüm süreçleriyle şekillenmiştir. Kaynak zengini ülkeler gelir odaklı bir model izlerken, transit ülkeler jeostratejik avantaj üzerinden konumlanmakta; ithalat bağımlı ülkeler ise arz güvenliği ve entegrasyon politikalarına ağırlık vermektedir. Bu üçlü modelleme, geçiş ekonomilerinde enerji-büyüme ilişkisinin analitik çerçevesini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Bekkari, A. (2023). Azerbaycan enerji güvenliği ve Avrupa Birliği ilişkileri. *International Journal of Economic Studies*, 9(2), 31-44.
- Central Intelligence Agency. (1982). *Soviet Union: Coal and major minerals map*.
- DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu). (2021). *Türkmenistan bilgi notu*. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkmenistan...>
- Eceryıldız, D., ve Akçapa, M. (2025). Neo klasik realizm çerçevesinde Hazar bölgesi doğal gaz boru hatlarının işlevselliği yönünden bir inceleme. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 20(2), 386-411. <https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.1679763>
- Energeticheskaya politika Ukrainy v postsovetkuyu epokhu. (2024). *Energeticheskaya politika Ukrainy v postsovetkuyu epokhu*. CyberLeninka. <https://cyberleninka.ru/article/n/energeticheskaya-politika-ukrainy-v-postsovetkuyu-epokhu>
- FRMTR. (2013). *Sovyetler Birliği'nin dağılmasından ayrılan ülkelerin listesi*. <https://www.frmtr.com/tarih/7293665-sovyetler-birliginin-dagilmasindan-ayrilan-ulkelerin-listesi.html>
- Ganmet, D. (2006). *Geçiş ekonomilerinde özelleştirme uygulamaları ve değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi).
- International Energy Agency. (2020). *Energy policies beyond IEA countries: Belarus 2020*. Paris: IEA Publications.
- International Energy Agency. (2022a). *Energy policies beyond IEA countries: Belarus 2022*. Paris: IEA Publications.
- International Energy Agency. (2022b). *Kazakhstan energy profile*. <https://www.iea.org/>
- International Energy Agency. (2023). *Energy balances of non-OECD countries 2023*. Paris: IEA Publications.
- International Monetary Fund. (2020). *Republic of Belarus: Staff report*. Washington, DC.
- International Monetary Fund. (2023). *Republic of Azerbaijan: Staff report*. <https://www.imf.org/>
- Kubicek, P. (2013). Energy politics and geopolitical competition in the Caspian Basin. *Journal of Eurasian Studies*, 4(2), 171-180.
- Kryukov, V. A. (2017). *Neftegazovyy sektor Rossii: Institucionalnyy analiz i razvitiye*. IEOPP SO RAN.
- Kryukov, V. A., ve Tokarev, A. N. (2018). *Neft i gaz v ekonomike Rossii: Institucionalnyye aspekty*. IEOPP SB RAN.
- Mammadov, Q. (2015). Turkmenistan positions itself as Eurasian natural gas power. *Oil ve Gas Journal*. <https://www.ogj.com/pipelines-transportation/article/17236883/turkmenistan-positions-itself-as-eurasian-natural-gas-power>

- Mitrova, T. A. (2015). *Energeticheskaya politika Rossii v kontekste globalnykh izmeneniy*. Skolkovo Energy Centre.
- National Geographic Society. (2019). *National Geographic atlas of the world* (11th ed.).
- Özsoy, İ. (2006). Sovyet sisteminin çöküşünden tarihî ve evrensel dersler. *Bilig*, 39, 170-172.
- Sheykhha, S., ve Madlener, R. (2022). Flexibility scores for energy transition pathways: Integrating socio-technical factors in a long-term energy market model. *Energy Conversion and Management*, 258, 115327. <https://doi.org/10.1016/j.enconman.2022.115327>
- Tacikistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği. (2019). *Tacikistan Cumhuriyeti'nin enerji sektörü*. <https://mfa.tj/tr/tajembankara/tacikistan/enerji-sektoru>
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2025). *Azerbaycan ülke profili*. <https://ticaret.gov.tr>
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2025). *Türkmenistan ülke profili*. <https://ticaret.gov.tr>
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2025). *Kazakistan yenilenebilir enerji sistemleri sektörü pazar araştırması raporu*. Aktau Ticaret Ataşeliği.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2025). *Rusya ülke profili*. Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü.
- UzDaily.uz. (2025, November 24). Uzbekistan increases oil and gas exports despite falling output. <https://www.uzdaily.uz/en/uzbekistan-increases-oil-and-gas-exports-despite-falling-output/>
- World Bank. (2002). *Transition: The first ten years - Analysis and lessons for Eastern Europe and the former Soviet Union*. Washington, DC.
- World Bank. (2025). *Energy intensity level of primary energy (MJ/\$2017 PPP GDP)*. World Development Indicators.
- Yıldız, M., ve Kakışım, C. (2025). Tarihsel perspektifle Türkiye-Azerbaycan enerji iş birliği: Karşılıklı bağımlılık ekseninde denge arayışı, fırsatlar ve riskler. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 72, 147-158. <https://d>